

SNJEŽANA KORDIĆ

(Frankfurt na Majni)

Dileme južnih slavista Evropske unije

Uvod

U ovom prilogu opisuje se nekoliko principijelnih dilema južnih slavista Evropske unije. Započinje se s onom koja pogađa same temelje znanstvenog rada i profesije sveučilišnog nastavnika. To je dilema da li se držati osnovnih principa znanstvenog i nastavnog rada kao što su objektivnost, nepristranost, iznošenje činjenica i onda kada ti principi daju rezultat koji aktualna politika nerado gleda, ili odbaciti te principe zbog priklanjanja politici. Druga dilema je da li nekritički preuzimati stavove južnoslavenskih filologa ili iznositi protuarumente. Budući da obje dileme posebno dolaze do izražaja kad se pristupa temi »nacija i jezik«, i temi »nacija i kultura«, o tome se govori u nastavku članka.

Dilema 1: znanost / politika

Primjetna je pojava da se pojedini južni slavisti Evropske unije pozivaju na *political correctness*, na ambasade i ustave južnoslavenskih država kako bi opravdali što se kod svojih postupaka ravnaju prema aktualnoj politici. Jedan od razloga zašto se povinjuju politici jesu politički zahtjevi koji do njih dolaze iz južnoslavenskih država. Naime, više nije ni javna tajna da pojedine južnoslavenske države vrše direktne pritiske na inozemna sveučilišta. Profesor sa Sveučilišta u Kopenhagenu, Per Jacobsen (2006, 319) govoreći o danskim sveučilištima opisuje kako od 90-ih godina »Bili smo izloženi pritisku, ponekad dosta primitivnom, kad su nas posećivali hrvatski ambasadori sa predlogom da uvedemo hrvatske studije i da podelimo naše biblioteke na hrvatske i srpske knjige«. Jacobsen navodi imena iz samog vrha hrvatskog političkog života i postupke kojima su se služili kako bi od stranih znanstvenika iznudili imenovanje jezika i studija po hrvatskoj naciji. Takvi pritisci se od 90-ih godina ponavljaju na raznim evropskim sveučilištima.

Neki južni slavisti zbog pritiska popuštaju politici, a neki to čine možda zbog vlastitog uvjerenja da je politika nadređena znanosti. Pritom zaboravljaju da u sveučilišnim statutima piše da je znanost nezavisna od politike. Naime, »bilo koje 'nacionalno orijentiranje' u znanosti je nespojivo s postulatom znanstvene objektivnosti, bez obzira radi li se o astrofizici, genetici, filozofiji ili o lingvistici i filologiji« (Gröschel 2009, 293). Zaboravljaju i da statuti sveučilišta zahtijevaju od znanstvenih radnika da javno iznose i brane dokazane istine u situacijama kada su one, bilo zbog politike bilo zbog drugih razloga, ugrožene u društvu. Postoje etički kodeksi sveučilišta koji opisuju etiku profesije govore o dužnosti članova akademske zajednice da istupe pred javnost i podsjetu je na činjenice, imajući na umu društvenu odgovornost i dobrobit zajednice.

Tko znanstvene istine žrtvuje zbog aktualne politike zaboravlja etičke kodekse svoje profesije i zaboravlja da »je 'politička pjesma' i dalje za pravu znanost 'odbojna pjesma'« (Spillner 1990, 15).

Kako se opredijeliti u takvoj situaciji? Odluku mora donijeti svaki južni slavist za sebe, a ona će dobrim dijelom ovisiti o njegovoj vlastitoj savjesti i o spremnosti da preuzme odgovornost. Ovisit će i o tome koliku količinu konformizma i oportunitizma dopušta njegov integritet osobe.

Dilema 2: pasivno preuzimati od južnoslavenskih filologa / iznositi protuargumente

U vezi s opisivanjem jugoistočne Evrope u zapadnoevropskim zemljama zapaža se u najnovije vrijeme »da su i na području znanosti izišle na vidjelo određene sumnjive pojave« (Hatschikjan 1999, 25). Jedna od njih je »nekritičko preuzimanje terminologije od jedne od strana u konfliktu. (...) U 90-im godina mogle su se i mogu se takve tendencije vidjeti i u nekim znanstvenim publikacijama (koje srećom nisu karakteristične za čitavo znanstveno razmatranje)« (Hatschikjan 1999, 26).

Objašnjenje za nekritičko preuzimanje stavova iz južnoslavenskih filologija od strane pojedinih inozemnih slavista Gröschel (2003, 137) vidi u sljedećem: »Do priključivanja stranaca pozicijama zastupljenim u postjugoslavenskom diskursu dolazi očito stoga što pretpostavljaju da nacionalni filolozi, koji se izjašnjavaju kao izvorni govornici, posjeduju na neki način prirodno uvijek veću kompetenciju kod prosuđivanja 'vlastite' jezične problematike. Takvoj procjeni može se suprotstaviti nalaz ruskog sociolingvista Vachtina (2002, 247), koji konstatira da upravo u sociolingvističkim kontekstima lingvisti koji prosuđuju status svog vlastitog materinskog jezika često pokazuju veću podložnost emocijama prema predmetu svog istraživanja, a posljedica toga je veći stupanj politiziranosti njihovih izjava«.

Pasivno preuzimanje kod pojedinih npr. njemačkih južnih slavista ide toli-ko daleko da ne primjećuju ni brojne analogije iz drugih jezika koje pobijaju teze južnoslavenskih filologa. Ne vide čak ni da situacija s njihovim vlastitim, njemačkim jezikom, koji se govori u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj, pobija teze južnoslavenskih filologa (Kordić 2004, 141-142). Za razliku od njemačkih južnih slavista, opći lingvisti u Njemačkoj kad pišu o istoj temi povlače analogije s drugim jezicima, uspoređuju niz situacija istog tipa u svijetu, i na osnovi takvog uvida dobivaju dijametralno suprotan rezultat od južnih slavista. Stoga se nužno postavlja pitanje kvalitete obrazovanja južnih slavista. Anglistika, germanistika i romanistika imaju unutar sebe jednak tip jezične situacije kao i južna slavistika, a opisuju tu situaciju kao i opći lingvisti. Tako da naspram njih južni slavisti zapadne Evrope predstavljaju iznimku u svojoj ograničenosti na teze koje im dolaze iz južnoslavenskih zemalja.

Do pasivnog preuzimanja tih teza kod nekih zapadnoevropskih slavista dolazi i zato što im to donosi subjektivne prednosti: predstavljaju se u svojoj sredini kao znalci većeg broja južnoslavenskih jezika od onoga kojim doista vladaju. Nadalje, na taj način izbjegavaju napade od strane južnoslavenskih filologija, i bivaju na razne načine nagrađivani. Ali time istovremeno gube dragocjeni »'pogled izvana' koji nije iskrivljen nacionalizmom« (Steltner 2003, 26).

Do gubitka tog neiskrivljenog pogleda dolazi i zato što svaki pojedini inozemni južni slavist primjenjuje jedan poznati psihološki mehanizam, naime razmišlja na sljedeći način: a) Zašto baš ja da istupim u javnosti i raščišćavam stvari kad ima i drugih južnih slavista pa neka to oni naprave? – dakle, kao prvo prebacuje odgovornost na druge; b) a nakon toga, retroaktivno situaciju gleda ovako: Ako ni drugi ne istupaju u javnosti i ne raščišćavaju stvari, znači da ni ne treba istupati i raščišćavati, nego je sve u redu, ni nema se što raščišćavati.

Negativne strane preuzimanja ne dolaze do izražaja kad se nacionalna filologija iz koje se preuzima nalazi na kvalitetnoj znanstvenoj razini, kakav je slučaj npr. s poljskom filologijom. Iako se, naravno, i tada postavlja pitanje funkcije inozemnih slavista, smiju li oni svoj zadatak vidjeti u tome da što podudarnije preuzimaju i prikazuju kao svoje stavove iz nacionalnih filologija. Negativne strane toga dolaze u potpunosti do izražaja kada opadne znanstvena razina nacionalnih filologija od kojih se preuzima, a upravo to se uslijed rata i njegovih popratnih pojava dogodilo na južnoslavenskom prostoru.

Umjesto da pasivno preuzima shvaćanja s južnoslavenskog prostora, inozemna južna slavistika mogla bi izvana imati ulogu kontrolora i korektora kad u južnoslavenskoj sredini prevladavaju ispolitiziranost, emocionalnost, subjektivnost i zatvorenost.

Izraženost dileme 1 i 2 kod teme »nacija i jezik«

Teme kod kojih posebno dolaze do izražaja navedene dileme južnih slavista Evropske unije su kao prvo odnos nacije i jezika, a kao drugo odnos nacije i kulture. To su pitanja kod kojih politika s južnoslavenskih prostora želi postići monopol na odgovore, ali nažalost baš onakve odgovore kod kojih ne postoji znanstveno pokriće.

O čemu se radi kod teme »nacija i jezik«? Radi se o tome da su nacionalne političke elite na prostoru bivše Jugoslavije krenule prije nekoliko desetljeća u pravljenje samostalnih država s netočnim stavom da nacije ne mogu postojati niti imati samostalnu državu ako nemaju jezik različit od drugih nacija. Zato su uvjerovali sebe i druge da govore različitim jezicima kako bi dobili pravo na različite države. Sada, kad imaju različite države, u njima i dalje dominira netočno shvaćanje »jedna nacija – jedan jezik – jedna država«, pa te države i nakon svog formiranja nastavljaju inzistirati na tvrdnji da se radi o različitim jezicima jer se plaše da bi svijest o istosti jezika mogla utjecati u smjeru ponovnog ujedinjavanja država, a ujedinjavanjem bi današnje nacionalne političke elite u određenoj mjeri izgubile vlast koju imaju. Te elite zaboravljaju da istost jezika ne ugrožava postojanje zasebnih nacionalnih država, kako pokazuju primjeri brojnih država u svijetu koje govore isti jezik kao neke druge države (Klose 1993, 69; Mattusch 1999, 106-107).

Objektivan promatrač izvana može uočiti da su južnoslavenske elite izokrenule značenje riječi *jezik* jer tamo jezik više ne znači moći se sporazumjeti sa sugovornikom ili ne, nego biti jedne nacionalne pripadnosti ili druge (Mappes-Niediek 2005, 30). Političari su ciljano napravili da su nacionalnost i jezik proglašeni sinonimima (Richter-Malabotta 2004, 81). Jedan od razloga takvog shvaćanja je taj što su ti političari većinom prethodno bili komunisti koji su se oslanjali na misao Karla Marxa, a Marx je jezik smatrao jednim od kriterija za naciju, što kritički navodi Pfaff (1994, 51-52). Taj stav iz 19. st. da različit jezik legitimira postojanje različite nacije odavno je napušten u zapadnim demokracijama, o čemu svjedoči postojanje brojnih nacija koje govore isti jezik kao neke druge nacije, npr. austrijska nacija, švicarska nacija, belgijska, američka itd. (Kohn 1962, 20; Pfaff 1994, 51-52; Esbach 2000, 60-61). Neosporno je da »ne postoji jedan prema jedan podudaranje između jezika i nacije, kakvo bi nužno moralo postojati kad bi jezik bio odrednica nacije. Naprotiv, očiti su suprotni primjeri« (Greenfeld 2001, 663-664). Stoga je »ideja o jeziku kao činiocu nacije dakle mit, i kao svaki mit pokazuje više što su njegovi kreatori pokušavali vidjeti u stvarnosti, nego što je u njoj zaista bilo za vidjeti« (Greenfeld 2001, 663-664).

Iako stvarnost pokazuje da se nacija i jezik ne podudaraju ni na južnoslavenskom prostoru, političke elite južnoslavenskih država odbijaju pogledati

stvarnosti u oči. Zato u tim državama »vlada klima ideologiziranja jezika i inzi-
stiranje na jezičnoseparatističkom monopolu tumačenja u tamošnjim vodećim
lingvističkim krugovima« (Gröschel 2003, 185). Ti lingvistički krugovi idu
tako daleko da, kako Ressel (2000, 231-232) zapaža, kriminaliziraju neisto-
mišljenike: »Naravno da se ne može običnim mijenjanjem zakona i admini-
strativnim naredbama jezike s njihovom gramatičko-leksičkom strukturom pro-
mijeniti preko noći. Može se, međutim, lansirati ili masovno podupirati jedan
drugi način gledanja pojava, njemu davati prednost, a alternativne načine pro-
matranja marginalizirati ili čak kriminalizirati, tj. pobrinuti se da se oni više
ne čuju, da se ne šire, odnosno da budu obilježeni žigom politički zastarjelog«.

To utječe da pojedini južni slavisti u inozemstvu zaborave nezavisnost (so-
cio)lingvistike od politike, premda ona proizlazi već i iz toga što su (socio)-
lingvisti znanstvenici o jeziku, dok su političari laici u tim pitanjima. Ovdje se
može usput podsjetiti da npr. u Njemačkoj profesori imaju doživotna radna
mjesta, bez reizbora, baš zato da bi se osigurala njihova nezavisnost od politike.
Usprkos tome, i u Njemačkoj pojedinci zaboravljaju tu nezavisnost pa dolazi do
pojave da se njemački južni slavisti više ne drže činjenica nego preuzimaju
servirane interpretacije, dolazi to toga da više ne razdvajaju laička, ili kako ih
nazivaju 'narodna shvaćanja', od znanstveno utemeljenih. Ta pojava je vrlo
problematična jer zadatak međunarodne znanstvene zajednice nije da prenosi
i tako učvršćava laička shvaćanja, nego da zastupa znanstveno utemeljene
spoznaje, i u publikacijama i u nastavi. Od lingvista se očekuje znanstvenost
i objektivnost: »Lingvisti su, tako volimo misliti, znanstvenici – objektivni pro-
matrači jezika koji mogu sebe odvojiti od ideologija prihvaćenih u društvu oko
njih. Ali ta razvedravajuća misao je sigurno netočna: sasvim je jasno da lingvisti
mogu biti, i često jesu, zahvaćeni ideološkim pozicijama koje mogu jako
utjecati na njihovu interpretaciju rezultata istraživanja« (Milroy 2005, 325).
Prihvatanje proširenih ideoloških pozicija omogućava pojedincu dobre odnose
s onima koji zastupaju te pozicije. Problematično je što je unutar južne slavisti-
ke došlo do toga da se više cijeni biti u dobrim odnosima s većinom, biti dio
mainstreama, nego pisati ili govoriti kvalitetno o temama iz svoje profesije.
Takve okolnosti omogućuju širenje ideoloških pozicija na mjestima gdje bi se
očekivao nezavisan i objektivan pristup.

Zapažajući ideološku zahvaćenost brojnih južnih slavista pogotovo na
južnoslavenskim prostorima, pojedinci u međunarodnoj znanstvenoj zajednici
podsjećaju na »ulogu lingvistike kao nečeg odvojenog od vladajuće političke
sile« (iz Busch/Kelly-Holmes 2004, 54). Podsjećaju da je lingvistika »objektiv-
na znanost« (Busch/Kelly-Holmes 2004, 54) i stoga nezavisna od politike i nje-
nih odredbi. Lingvistika treba ukazivati na zastranjenosti politike na jezičnom
planu nastale zbog nacionalističkih ciljeva: »Zar ne bi lingvistika kao disciplina

ili lingvisti kao njeni predstavnici trebali preuzeti određenu odgovornost i reći političarima da njihove političke odluke ili njihova jezična politika mogu imati takve i takve posljedice na području obrazovanja, na području medija, na području kulturne politike itd.« (Busch/Kelly-Holmes 2004, 54, 55). Pa stoga i kod naziva *hrvatski jezik*, *srpski jezik*, *bosanski jezik* i *crnogorski jezik*, koje nacionalistička politika stavlja u ustave, »jedna od uloga koju bi lingvisti mogli imati je da istaknu kontradikcije koje stoje iza tih naziva« (Busch/Kelly-Holmes 2004, 54).

Oni južni slavisti koji pasivno preuzimaju nazive jezika iz ustava, misleći da je ustav nadležan za imenovanje jezika i da ustavno proglašavanje službenih jezika nešto mijenja u postojanju ili nepostojanju standardnih jezika, pokazuju da ne znaju neke osnovne stvari o odnosu ustava i jezika. Proglašavanje službenim jezikom nije kriterij za postojanje ili nepostojanje nekog standardnog jezika (Mattusch 1999, 79-80). (Socio)lingvistička utemeljenost »za zahtijevanje statusa različitog 'jezika' ne može se dobiti samom činjenicom proglašavanja službenog jezika i pravnim fiksiranjem politički poželjnog imena (i obrnuto, ne može nestati administrativnim mijenjanjem statusa idioma i njegovim preimenovanjem)« (Gröschel 2003, 177).

(Socio)lingvistika ima svoje vlastite kriterije, a ustavno »pripisivanje različitim idiomima statusa pomoću odredbi o službenim jezicima ne može konkurirati s lingvističkim i sociolingvističkim kriterijima. To proizlazi već iz činjenice što preko 98% jezika na svijetu nema nikakav službeni status« (Gröschel 2009, 341). Kad bi ustav bio kriterij za postojanje jezika, onda onih 98% jezika na svijetu koji ustavom nisu proglašeni službenima ne bi postojali. Ne bi postojao npr. mađarski jezik jer u mađarskom ustavu ne postoji odredba o službenom jeziku. Takvu odredbu u ustavu nemaju ni skandinavske zemlje Danska, Norveška, Švedska.

Nadalje, poznato je da se ustavno proglašavanje službenim jezikom rukovodi neznanstvenim motivima. Zato je razumljivo da ono ne utječe na (socio)lingvistiku. Baš kod imenovanja službenog jezika postoje »pokušaji od strane politike da pitanje imenovanja instrumentalizira za vlastite svrhe. Službeni nazivi jezika mogu postići funkciju prikriivanja stvarnosti pogotovo kod stranaca koji nisu dobro upoznati s prilikama u određenoj zemlji i s jezikom« (Gröschel 2003, 159-160). Gröschel (2003, 151-160) navodi ustave iz 21 države naspram kojih lingvistika klasificira i imenuje jezik drugačije jer su odredbe o službenom jeziku u tim ustavima u suprotnosti sa znanstvenim spoznajama. Gröschelovi primjeri su ujedno i dokaz nezavisnosti (socio)lingvistike od državnopravnih odredbi. Zato je neopravdano kad neki južnoslavenski lingvisti pokušavaju kao sociolingvistički kriterij predstaviti ustave novonastalih država, u kojima su hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski proglašeni službenim jezicima s pravno

fiksiranim imenima: »nema nikakvog opravdanja kod opisivanja postjugoslavenskih jezičnih odnosa navoditi proglašenost službenim jezikom i administrativno fiksiran oblik imena kao navodno 'sociolingvistička obilježja' u korist jezičnopartikularističke argumentacije kod srpskohrvatskog jezika« (Gröschel 2003, 149). Drugim riječima, »iz postjugoslavenskih uredbi o službenim jezicima ne mogu se izvesti nikakvi argumenti protiv toga da i dalje lingvistički postoji srpskohrvatski kao jedan jezik« (Gröschel 2003, 184). Pozivajući se na nove ustave neki inozemni južni slavisti izlaze u javnost čak s takvom tezom da je od trenutka donošenja tih ustava nastalo od jednog jezika nekoliko različitih, a tako nešto je nemoguće da se dogodi igdje u svijetu.

Kod teme ustavnog proglašavanja otvara se i jedno dodatno pitanje. Naime, proglašavanje jezika službenim nije potrebno zbog svrhe zaštite jezika (González 2001, xxvii). Stoga se u vezi s proglašavanjem jezika službenim pojavljuje pitanje »Zašto se proglašava? Sasvim sigurno je to 'nepotrebno' s neposredne 'pragmatičke' točke gledišta. Mnoge države, uključujući i Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države, nemaju ustavno službeni jezik«, podsjeća Cooper (1989, 101). I Njemačka je među takvim državama (Gröschel 2003, 141). Razumljivo je zašto niz država u svijetu nema ustavno proglašen službeni jezik kad se zna da ustavno proglašavanje samo jednog jezika službenim je nedemokratski čin jer služi isključivanju iz javnog života ljudi koji govore drugim jezicima ili na koje se gleda kao da govore drukčije, to je »napad na demokratske osnove« (Giroux 2001, X). Taj čin je izraz jezične netolerancije, a jezična netolerancija je »često politički prihvatljiva maska za netoleranciju« prema određenim grupama ljudi, prema drugim nacijama itd., »možda simptom straha za budući status sada dominantne grupe općenito« (González 2001, XXVI). Ta maska se koristi jer je mnogo manji problem u današnjim društvima govoriti o službenom jeziku ili o jezičnoj čistoći, nego govoriti direktno o neprijateljstvu prema drugoj naciji, o rasi i sl. (González 2001, XXVII).

Protiv ustavnog proglašavanja postoji još jedan razlog: euforija koja se umjetno pravi oko toga zna ljude navesti da jezik i/ili određeno ime jezika gledaju kao totem, kao kvazisakralni emocionalno nabijeni grupni simbol s kojim se identificiraju, nešto poput nacionalne himne, zastave i grba (Tabouret-Keller 1997, 318-319). U takvim slučajevima »ustavno određivanje jezika predstavlja upotrebu političkih simbola za učvršćivanje vladajućih elita« (Cooper 1989, 102). Navedena pojava zapažena je u novonastalim južnoslavenskim državama (Friedman 1999; Gröschel 2003, 160). Vladajuće elite prave pomoću medija lažnu paniku da će propasti nacija i država ako se ustavom ne proglasi službeni jezik, i to pod imenom dotične nacije odnosno države. Time izmišljaju nepostojeće probleme i konstruiraju sukobe, skrećući ujedno pažnju s važnih ekonomskih i drugih pitanja u društvu: »politika jezične panike obično se javlja u obliku

naizgled privlačnog brzog fiksiranja, koje po pravilu uzrokuje više problema nego što ih rješava» (González 2001, 260).

Može se napomenuti i da nije opravdano poistovjećivati pojmove *službeni jezik* i *standardni jezik*. Ne samo da je standardni jezik lingvistički pojam, a službeni jezik politički, nego je standardni jezik širi pojam od službenoga: »Službeni jezik je tehnički pojam koji označava jezik ili jezike za službene poslove vlade«, dakle »službeni jezik je jezik koji je vlada priznala i odobrila za upotrebu u službenim poslovima vođenima u vladinim institucijama« (Sonntag 1995, 92). Dok standardni jezik nije ograničen samo na vladine institucije, »službeni jezik koristi se u centralnim nadregionalnim organima države (vladi, parlamentu, upravi« (Witt 2001, 31). Stoga se u definiciji »pojam službenog jezika razumno može ograničiti na jezik na kojem država komunicira sa svojim građanima, odnosno, još općenitije rečeno, jezik koji vlada može koristiti u svim svojim djelatnostima. (...) Navedena kratka definicija je sasvim dovoljna za određivanje osnovnih funkcija službenih jezika« (Witt 2001, 30).

No čak i sami političari znaju ignorirati vlastitu odluku o službenom jeziku. Tako Cooper (1989, 101) zapaža da se »i ustavom proglašeni službeni jezici ponekad ignoriraju«. Kao primjer takvog ignoriranja navodi pojedine države u kojima se od 16 ministarstava čak 14 ne pridržava ustavne odredbe o službenom jeziku koristeći drugi jezik, i to desetljećima nakon što je u ustavu određen službeni jezik. To su samo neki od primjera koji potvrđuju lingvistički zaključak »da niti je nužno odrediti službeni jezik niti je nužno pridržavati se ustavne odredbe ako je donešena« (Cooper 1989, 101).

Izraženost dileme 1 i 2 kod teme »kultura«

Nacionalni ideolozi na južnoslavenskim prostorima tvrde da postoje nacionalno različite kulture i da se zbog toga ne može raditi o istom jeziku. No to je višestruko neispravno. Naime, poznato je da se kulturne granice ne podudaraju ni s jezičnima ni s nacionalnima ni s državnima (Ammon 1995, 31). Štoviše, »da ni radikalne jezične razlike ne moraju ujedno biti kulturne ili druge razlike pokazuje npr. usporedba Beča i Budimpešte: iako su njihovi većinski jezici (njemački odnosno mađarski) međusobno potpuno nerazumljivi, imaju Budimpešta i Beč i njihovi stanovnici mnogo više zajedničkoga nego npr. Beč i München ili Beč i Stuttgart« (Payer 2000).

Iz navedenog primjera se ujedno vidi da se ni nacije i države ne poklapaju s kulturama. Često kulture natkriljuju više nacija, uključuju više jezika, ali i članovi iste nacije mogu pripadati različitim kulturnim zonama (Lemberg 1964 II, 44; Esbach 2000, 65). Na primjer, tradicija i običaji koji čine kulturu ne podudaraju se s nacionalnim granicama jer kao prvo »pokazuju često velike razli-

ke unutar pojedinačnih lokalnih područja, a s druge strane pokazuju tendenciju da se u naše doba u čitavom svijetu ili barem u njegovim velikim područjima izjednače« (Kohn 1962, 21). Kao i tradicija i običaji, tako i drugo što se navodi pod kulturom ne podudara se s nacionalnim granicama: znanost, umjetnost, religija, tehnička dostignuća, moralne vrijednosti, ponašanje – ništa od toga nije po svojim svojstvima nacionalno specifično. Ljude nije moguće razvrstati u nacije po ponašanju, moralnim vrijednostima, niti po znanosti, tehničkim dosezima, umjetnosti ili religiji.

Nepodudaranje kulturnog i etničkog ili nacionalnog identiteta očituje se i u tome što »nije neobično govoriti o zajedničkoj evropskoj kulturi ili o evropskim kulturnim obilježjima, dok se istovremeno priznaje etnička raznovrsnost u Evropi« (Reilly 2001, 5). Zbog svega toga kultura je neupotrebljiva za klasificiranje ljudi po nacijama: »najnepreciznijim od svih principa za klasifikaciju smatram kulturu. (...) Za svrhe klasifikacije ona se zaista ne može koristiti« (Reiter 1984, 191). »Odlučujući problem je u tome što se takvo jednoznačno uvrštavanje ljudi u određene kulture uopće ne može dosljedno sprovesti« (Riedel 2005, 302). Drugim riječima, neutemeljeno je što nacionalisti poistovjećuju kulturu s nacijom i državom (Gellner 1999, 81-82).

U jugoistočnoj Evropi se među nekoliko kulturnih zona nalazi i »zona talijanskoslavenske jadranske kulture uzduž obale«, zatim »srednjoevropska kulturna zona u panonskom prostoru, koja Balkanski poluotok povezuje sa srednjom Evropom. Neovisno o tome da li se odabere ovo ili neko drugo raščlanjivanje na kulturne zone, obrisi kulturnih zona ni u jednom slučaju se ne podudaraju s etničkim, religijskim i konfesionalnim granicama, da ni ne spominjemo da se uopće ne podudaraju s državnim granicama« (Hatschikjan 1999, 19).

Osim toga, granice među kulturama su nejasne i neuhvatljive (Esbach 2000, 65). Primjetno je da se »kultura promatra kao 'svaštara u koju se bilo što može staviti što u društvu još nije prepušteno ozbiljnijim profesionalcima kao izraz prava, politike ili ekonomije'« (Riedel 2005, 26). Odgovor na pitanje »što čini kulturu, što jednu kulturu razlikuje od druge, ostaje rasplinut i neodređen – pogotovo kod teritorijalno susjednih zajednica (a upravo njih žele nacionalistički akteri gotovo uvijek jednu od druge razgraničiti)« (Blum 2002, 3). Razgraničavanje na osnovi kulture neutemeljeno je kod Hrvata, Srba i bosanskih Muslimana jer oni se ne razlikuju kulturno (Mappes-Niediek 2005, 28-48, 70). Kod njih postoje religijske razlike, ali »religijske granice se gotovo nigdje ne podudaraju s jezičnima. (...) Katolički Hrvati, bosanski Muslimani, pravoslavni Srbi i Crnogorci govore varijante jednog te istog jezika: srpskohrvatskog« (Blum 2002, 16). Što se tiče religije, »s gledišta teologije pa čak i crkvene organizacije razlike između katoličanstva i pravoslavlja znatno su manje od razlika između katoličanstva i protestantizma«, (Hatschikjan 1999, 16). Pa ako se reli-

gija ubraja u kulturu, onda npr. »kulturne razlike u Bosni zaista nisu bile i ni danas nisu veće od razlika između katolika i protestanata u Njemačkoj ili u Nizozemskoj« (Mappes-Niediek 2005, 37).

Na primjeru Hrvatske pokazuje se da je neopravdano dovoditi jezik u vezu s nekakvom vlastitom kulturom, zajedničkom svim članovima nacije i samo njima, zato što »*vlastita* kultura i tradicija nisu se mogli, ako su se pritom jezični kriteriji uzeli za polaznu točku (...), definirati kao *unutar sebe jedinstvena* kultura i tradicija« (Blum 2002, 13). Nepodudaranje kulture s nacionalnim i državnim granicama vidljivo je ne samo u Hrvatskoj, nego u čitavoj jugoistočnoj Evropi: »nijedna država, nijedna jedina zajednica nije u tom [kulturnom] pogledu jednodimenzionalna, svuda ima elemenata onih nekoliko najznačajnijih kulturnih zona« (Hatschikjan 1999, 19). Zato je aktualni trend u Njemačkoj da se južnoslavistički studiji preformuliraju od filoloških u studije državnih odnosno nacionalnih kultura vrlo problematičan jer se temelji na netočnoj postavci da se državne odnosno nacionalne granice podudaraju s kulturnim granicama.

Po svoj prilici se i kod tog trenda radi o pasivnom preuzimanju stavova južnoslavenskih filologa iako je poznato da južnoslavenski filolozi neobjektivno pristupaju temi kulture jer imaju nacionalno sužen kut gledanja na nju: »Iskustvo pokazuje da su domaći [narodi na Balkanu], koji su odrasli u suženom iskustvenom horizontu suvremenih nacionalnih država, skloni u povijesti tražiti simbole identiteta jedne, kako je doživljavaju, samo njihove nacionalne kulture, i zanemarivati tradicije iz zajedničke prošlosti koje i nadalje djeluju. Nasuprot tome, iz srednjoevropskog kuta gledanja upadaju jače u oči pored regionalnih posebnosti zajednička svojstva koja nadilaze državne granice« (Hösch 1999, 47). Nije preporučljivo bez preispitivanja preuzimati južnoslavenski prikaz kultura jer »kako kulture sebe karakteriziraju i razgraničavaju prema drugima ne mora se poklapati s razlikom kako je neki promatrač sa strane vidi. To znači da kulturni identitet pri opisivanju samog sebe ne može sebi prisvajati istinu ili objektivnost« (Riedel 2005, 28).

Poznato je i da južnoslavenski filolozi nastupaju kao 'etnički poduzetnici' u izgradnji nacionalnih stereotipa i da su stoga nezainteresirani za objektivni pristup temi: »Ti 'etnički poduzetnici' u politici, crkvi, sportu i kulturi, a prvenstveno u društvenim znanostima i medijima, oni su ti koji tobožnja 'prastara neprijateljstva među plemenima' zajedno s obrazloženjima i navodno neizbježnim konzekvencijama usađuju svojim ciljnim grupama. Oni to čine s nadom da će ti stereotipi biti usvojeni i da će svoju funkciju u punoj mjeri pokazati u etnički prebojanim političkim konfliktima« (Troebst 1999, 75).

Objektivan pristup izvana sastojao bi se u stalnom razotkrivanju neosnovanosti spomenutih stereotipa: »pisati protiv stereotipa u ratnim vremenima ne

obećava barem na kratkoročno uspjeh. Tim važnije je to s obzirom na događanja u jugoistočnoj Evropi 90-ih godina« (Hatschikjan 1999, 27).

Evropska unija radi na unapređivanju kvalitete znanstvene razine. S tim ciljem osnovano je nedavno Evropsko vijeće za znanost, koje će dodjeljivati projekte na nadnacionalnoj i nadržavnoj razini. Ono bi trebalo prevladati jednu veliku manu za znanost u Evropi, a to je usitnjenost na nacije i države. Uslijed te usitnjenosti, koja je posebno izražena na južnoslavenskom području, dolazi do toga da se ocjenjivači projekata biraju u zatvorenoj maloj sredini, što ima za posljedicu brojne negativnosti: znanstvenu izolaciju, nedostatak kontrole, povećanu mogućnost sprovođenja samovolje par ljudi, povećanu subjektivnost pri odlučivanju, protekcionizam, nedostatak kritičnosti. Ako zapadnoevropski južni slavisti pasivno preuzimaju shvaćanja iz sredine opterećene takvim negativnostima, time čine suprotno od ciljeva Evropske unije.

Literatura

- Ammon U. (1995), *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin–New York.
- Blum D. (2002), *Sprache und Politik*, Heidelberg.
- Busch B./Kelly-Holmes H. (ur.) (2004), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*, Clevedon.
- Cooper R.L. (1989), *Language planning and social change*, Cambridge.
- Esbach C. (2000), *Nationalismus und Rationalität*, Berlin.
- Friedman V.A. (1999), *Linguistic Emblems and Emblematic Languages: On Language as Flag in the Balkans*, Columbus.
- Gellner E. (1999), *Nationalismus*, Berlin.
- Giroux H. (2001), »Foreword«, R.D. González, I. Melis (ur.), *Language ideologies*, Tucson, IX-XIX.
- González R.D. (2001), »Introduction«, R.D. González, I. Melis (ur.), *Language ideologies*, Tucson, XXV-XXXVI.
- Greenfeld L. (2001), »Nationalism and Language«, R. Mesthrie (ur.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, Amsterdam i dr., 662-669.
- Gröschel B. (2003), »Postjugoslavische Amtssprachenregelungen – Soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokroatischen?«, *Srpski jezik* 8/1-2, 135-196.
- Gröschel B. (2009), *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik. Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*, München.
- Hatschikjan M. (1999), »Was macht Südosteuropa aus?«, M. Hatschikjan, S. Troebst (ur.), *Südosteuropa: Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur; Ein Handbuch*, München, 1-30.
- Hösch E. (1999), »Kulturen und Staatsbildungen«, M. Hatschikjan, S. Troebst (ur.), *Südosteuropa: Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur; Ein Handbuch*, München, 31-52.

- Jacobsen P. (2006), »Forum«, *Studi Slavistici* 3, 317-320.
- Klose H.-U. (1993), »Nation, Nationalismus und Sozialdemokratie«, B. Faulenbach H. Timmermann (ur.), *Nationalismus und Demokratie*, Essen, 68-74.
- Kohn H. (1962), *Die Idee des Nationalismus*, Hamburg.
- Kordić S. (2004), »Pro und kontra: 'Serbokroatisch' heute«, M. Krause, C. Sappok (ur.), *Slavistische Linguistik 2002*, München, 97-148.
- Kordić S. (2010), *Jezik i nacionalizam*, Zagreb.
- Lemberg E. (1964), *Nationalismus*, I-II, Reinbek.
- Mappes-Niediek N. (2005), *Die Ethno-Falle. Der Balkan-Konflikt und was Europa daraus lernen kann*, Berlin.
- Mattusch H.-J. (1999), *Vielsprachigkeit: Fluch oder Segen für die Menschheit?*, Frankfurt am Main.
- Milroy J. (2005), »Some effects of purist ideologies on historical descriptions of English«, N. Langer, W. Davies (ur.), *Linguistic purism in the Germanic languages*, Berlin, 324-342.
- Payer M. (2000), »Sprache als Ausdruck von ethnischer und nationaler Identität«, (<http://www.payer.de/kommkulturen/kultur033.htm#13>).
- Pfaff W. (1994), *Die Furien des Nationalismus*, Frankfurt am Main.
- Reilly C. (2001), »Introduction: Minority Languages, Ethnicity and the State in Post-1989 Eastern Europe«, C. Reilly (ur.), *Language, Ethnicity and the State*, London–New York, 1-16.
- Reiter N. (1984), *Gruppe, Sprache, Nation*, Berlin.
- Ressel G. (2000), »Zur sprachlichen Situation im alten und neuen Jugoslawien«, B. Panzer (ur.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*, Frankfurt am Main i dr., 225-241.
- Richter Malabotta M. (2004), »Semantics of War in Former Yugoslavia«, B. Busch, H. Kelly-Holmes (ur.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*, Clevedon, 78-87.
- Riedel S. (2005), *Die Erfindung der Balkanvölker. Identitätspolitik zwischen Konflikt und Integration*, Wiesbaden.
- Sonntag S. (1995), »Elite competition and official language movements«, J. Tollefson (ur.), *Power and Inequality in Language Education*, Cambridge, 91-111.
- Spillner B. (1990), »Sprachpolitik – Sprachenpolitik – Sprache der Politik«, B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., 15-16.
- Steltner U. (2003), »Mindestanforderungen der Slawistik im Rahmen eines Kurzstudienganges (B.A.)«, *Bulletin der Deutschen Slavistik* 9, 25-26.
- Tabouret-Keller A. (1997), »Language and Identity«, F. Coulmas (ur.), *The Handbook of Sociolinguistics*, Oxford, 315-326.
- Troebst S. (1999), »Politische Entwicklung in der Neuzeit«, M. Hatschikjan, S. Troebst (ur.), *Südosteuropa: Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur: Ein Handbuch*, München, 73-103.
- Witt J. (2001), *Wohin steuern die Sprachen Europas?*, Tübingen.

Dilemmas of the South Slavists in the European Union

Summary

South Slavists in the European Union face two crucial dilemmas. The first and most important one is making a choice between scientific principles and politics. The second dilemma is choosing between critical and uncritical approach to statements appeared in South European Phylologies. Both dilemmas are noticeable when the EU South Slavist has to describe the relationship between nation and language, and between nation and culture in Southern Europe.